

Ethiek en beleid

Stilstaan om een stap vooruit te komen

“Kun je nagaan hoe wereldvreemd ambtenaren zijn!” Dat was een van de internetreacties op het persbericht dat een cursus ethiek werd georganiseerd voor het ministerie van EL&I. Anders dan bij bestuurskundige of financiële vraagstukken lijkt ethiek een domein te zijn waar iedereen over kan meepraten. Op het eerste gezicht is dat geen gekke gedachte: iedereen heeft opvattingen over hoe we met mens, dier en milieu moeten omgaan. Daarvoor hebben we geen ethiekcursus nodig. Sterker nog, de overheid maakt actief gebruik van meningen van burgers, zoals in de recente internetdialoog over megastallen. De ingangseis voor zulke discussies is geen training ethiek. Toch hebben honderd beleidsmedewerkers van het ministerie van EL&I de training ‘Ethiek in beleid’ gevolgd, die werd aangeboden door het Ethiek Instituut van de Universiteit Utrecht, Wageningen UR en Wing. Niet omdat ze wereldvreemd zijn, maar omdat ze midden in de publieke wereld werken.

Franck L.B. Meijboom
Ethiek Instituut & Faculteit Diergeneeskunde
Universiteit Utrecht

Houdt u van dieren? Wie die vraag stelt, kan rekenen op verschillende antwoorden. Voor de een is ‘ja, lekker’ de reactie. De ander is minder enthousiast en is bang voor ziektes die van mens op dier kunnen overgaan. De derde is een echte hondenuitdager. Hij is dol op zijn hond en koopt wekelijks het duurste voer. De laatste is een veehouder. Hij is ook dol op zijn koeien, maar probeert zo efficiënt mogelijk om te gaan met voerprijzen en voergebruik. Dit laat zien dat dieren op heel diverse manieren worden gebruikt, maar ook dat er vele antwoorden zijn op de vraag hoe wij met dieren behoren om te gaan.

Met die laatste vraag komen we op het werkveld van de ethiek. De ethiek start in de wereld van alledag. Ze onderzoekt echter niet hoe die wereld in elkaar zit, maar hoe we ermee behoren om te gaan. Bij diergebruik betekent dit dat de ethiek zich richt op de vraag wat wel en niet met dieren mag. In praktijk is die vraag nog helder, maar is er een voortdurende discussie over de mogelijke antwoorden. Die discussie is deels te verklaren door gebrek aan kennis bij dierhouders. Zo is de stijging van het aantal gevallen van obesitas bij honden en katten eerder het resultaat van verkeerde ideeën over goede voeding dan van

verkeerde intenties. Toch kan de discussie over hoe wij met dieren behoren om te gaan niet volledig verklaard worden door te wijzen op een tekort aan kennis. Er speelt meer: wij hebben sterk uiteenlopende antwoorden op de vraag of en waarom een dier moreel waardevol is.

Pluraliteit

Iedereen die met dieren bezig is, wordt met die diversiteit geconfronteerd, maar zeker beleidsmedewerkers van de rijksoverheid. Wie beleid formuleert kan niet om de pluraliteit aan morele opvattingen heen. Bijvoorbeeld als de politiek stuurt op strengere dierenwelzijnseisen, is het de vraag wat dit betekent voor regelgeving voor dodingsmethoden van plaagdieren. Zijn die ongewenste ratten anders dan de ratten die thuis zitten in een kooitje, of die in een laboratorium verblijven en al onder strikte regelgeving vallen? Dit vraagt om keuzes die niet waardenneutraal kunnen zijn en waarbij eenvoudige oplossingen niet voor de hand liggen. Enerzijds vraagt beleid om expliciete keuzes. Anderzijds dient beleid recht te doen aan de diversiteit van morele visies in de samenleving.

Beleidsmedewerkers maken constant keuzes binnen dit spanningsveld. Dat vraagt om meer dan inhoudelijke dossierkennis. Het vereist aan-

dacht voor de ethische dimensies, waarbij recht wordt gedaan aan de diversiteit in de samenleving en aan de haalbaarheid van beleid. De vraag hoe dat kan, stond centraal in de ethiektraining.

Bewustwording, kennis en vaardigheden

Een eerste stap in het omgaan met ethische dimensies is bewustwording. In de beleidspraktijk worden ethische aspecten niet altijd herkend. De nadruk ligt op een technische benadering. De vraag hoe we iets moeten oplossen staat centraler dan de vraag waarom iets eigenlijk een probleem is. Het stellen van die waaromvraag is essentieel, omdat het morele waarden en opvattingen van burgers, maar ook van beleidsmedewerkers inzichtelijk maakt. Vaak komen die waarden naar voren in emoties of intuïties. Mensen vinden iets ‘niet kunnen’ of ‘belachelijk’. Omgaan met zulke intuïties is in praktijk lastig. Als het gaat om persoonlijke intuïties, wordt vaak gesteld dat ze geen rol mogen spelen in iemands functie als professional. In de publieke discussie spelen ze onmiskenbaar een rol, maar lijken ze vaak immuun voor inhoudelijke argumenten. Hierdoor lijkt beleid dat een antwoord biedt op die intuïties haast onmogelijk.

Desondanks vormden deze intuïties in de training het startpunt om met ethiek aan de slag te gaan. Deels omdat intuïties van burgers en beleidsmedewerkers duidelijk een rol spelen in het beleidsproces, maar ook omdat intuïtieve reacties niet altijd irrationeel zijn. Intuïties zijn vaak een signaal dat er problemen of vragen spelen die verbonden zijn met morele waarden, principes en visies op verantwoordelijkheid. Tegelijk zijn ze voor de ethiek niet meer dan een begin. Aandacht voor intuïtieve oordelen is nog geen ethiek. Het gaat in de ethiek om toetsing van en reflectie op deze oordelen. Dat gebeurt enerzijds met behulp van moreel relevante feiten. Anderzijds spelen ethische theorieën een belangrijke rol. Op basis van deze theorieën kunnen ethische principes geformuleerd en onderbouwd worden. Door vanuit de feiten en de ethische theorieën kritisch te kijken naar de intuïtieve oordelen, is het mogelijk om deze

Copyright tekening

TJA...

Zou het met ethiek niet gemakkelijker zijn?

Tekening: Franck Meijboom

eerste oordelen aan te passen of te onderbouwen. Dat leidt tot beargumenteerde en onderbouwde meningen. Pas dan wordt het ethiek: systematische reflectie op morele opvattingen.

Stappen

In de training is met dat reflectieproces uitgebreid geoefend. Bijvoorbeeld met behulp van een stappenplan dat door het Ethiek Instituut is ontwikkeld. Hierin wordt middels negen stappen gezocht naar de morele dimensies van een vraagstuk, naar handelingsopties, relevante argumenten en goed onderbouwde afwegingen en besluiten. Zulke stappenplannen werken echter niet als een fruitautomaat, waarbij het antwoord er als een klinkende munt uitrolt. Ook een stappenplan vraagt om reflectie. Het voordeel is echter dat zo'n stappenplan het proces van ethische beoordeling kan versnellen en risico's

Contact

dr. Franck L.B. Meijboom
T 030-253 4399
E f.l.b.meijboom@uu.nl

Franck Meijboom is als universitair docent verbonden aan het Ethiek Instituut en de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht en is projectleider van de training ‘Ethiek in Beleid’.

op blinde vlekken kan verkleinen door de belangen van alle partijen mee te nemen en de beoordeling van argumenten te benadrukken. Door de ethische dimensie transparant te maken, wordt het mogelijk om beleidsvraagstukken gericht aan te pakken. Het kan bijvoorbeeld helpen om in een discussie over de aanvaardbaarheid van een huisvestingssysteem scherp

te krijgen waar de kern van het probleem ligt. Gaat het om gebrek aan kennis over de welzijns-impact of ligt het probleem in de verscheidenheid aan morele opvattingen over hoe wij productiedieren behoren te huisvesten? In het laatste geval zijn wetenschappelijke rapporten over welzijn zinvol, maar raken ze niet aan de kern van het probleem. Zoals ook bij het vraagstuk van ritueel slachten de inbreng van de wetenschap essentieel is, maar nog geen antwoord geeft op de vraag hoe je dierenwelzijn dient af te wegen ten opzichte van godsdienstvrijheid.

De aandacht voor ethiek geeft het beleid een extra instrument. De rol van morele waarden is niet nieuw: iedere beleidsbeslissing met betrekking tot dieren veronderstelt een visie op hoe wij met dieren behoren om te gaan. Maar door het expliciet te maken, is het mogelijk om verschillen te respecteren en bewuste keuzes te maken in het beleid.

En nu verder ...

De training heeft geleid tot diverse interne discussiebijeenkomsten over concrete beleidsvraagstukken, zoals het antibioticagebruik en de toekomst van de veehouderij. Tijdens de discussies werd stilgestaan bij de rol die morele waarden spelen in deze vraagstukken en bij de bijdrage van ethische reflectie aan de kwaliteitsverhoging van het beleid. Die kwaliteitsslag is niet een kwestie van één training of één discussiemiddag. Daar is meer voor nodig. Daarom zijn er diverse initiatieven om ethiek duurzaam in te bedden in het beleidsproces.

Een daarvan is de publicatie van een praktische handreiking voor alle EL&I-medewerkers door het Cluster Ethiek van het ministerie.

HOE WAARDEVOL?

Zijn die ongewenste ratten anders dan de ratten die thuis zitten in een kooitje, of die in een laboratorium verblijven en al onder strikte regelgeving vallen? Dit vraagt om keuzes die niet waardeneutraal kunnen zijn en waarbij eenvoudige oplossingen niet voor de hand liggen.

Een tweede initiatief is een reeks van discussiebijeenkomsten die dit najaar gehouden worden. Tijdens deze middagen staat een van de fundamentele vragen die onder het beleid liggen centraal: wat is de rechtvaardiging van het houden van dieren? Het huidige overheidsbeleid staat het houden van dieren toe. Toch wordt steeds vaker de vraag gesteld of dat terecht is, en zo ja voor welke doeleinden. Vanuit de wens om verschillen te respecteren en recht te doen aan de uitvoerbaarheid van beleid worden deze discussiebijeenkomsten gehouden met een groot aantal externe partijen. Dat vraagt van veel partijen om een middag stil te staan, maar met als doel om in het debat over diergebruik en in het beleid een stap te maken.

